

EGY KÖLTŐ, AKINEK VERSEIT TÍEZRES PÉLDÁNYSZÁMBAN ADJÁK KI

Írtunk már egy ízben arról a rendkívüli jelenségről, amit John Betjeman néven ismer a világ, az egyetlen költőről nemcsak Angliában, hanem valószínűleg az egész nyugati világban, akinek verseskönyveit tízezres példányszámban nyomtatják és — ami még ennél is több — adják el, akinek verseit az átlagolvasó fejből tudja és szavalja, akinek arcképét mindenki ismeri. Betjeman most egy új könyvet adott ki, *Summoned by Bells* (Akit a harangok hívnak) címmel, ami tulajdonképpen nem más, mint egy verses önéletrajz első része.

A *Times* irodalmi melléklete beszámol az új könyvről és szilárd meggyőződését hangoztatja, hogy a furcsa költői alkotásnak sikere lesz.

„Mert — állapítja meg a beszámoló — Betjeman nagy közönségsikerének titka éppen abban rejlik, hogy verseiben világos, közvetlen jellemeket rajzol, úgy, ahogy még a regényfróknak is ritkán sikerül, továbbá abban, hogy sohasem rejtette véka alá ízlését és előítéleteit, tehát az olvasó közelinek, meghittnek érzi mindazt, amit ír.”

A *Summoned by Bells* a költő kisgyermekkorával kezdődik, és az oxfordi egyetem befejezésével zárul. Könnyű, gördülékeny nyelvezete ellenére sem mondható sikerült műnek. A versekben leírt gyermek, majd ifjú bizonytalan, s olyan mértékig félénk, hogy egyik pillanatról a másikra kétségbeesik. Nem tudja teljesíteni apja kívánságát, nem tud bekapcsolódni a család üzleteibe — mindez mardosó büntudattal tölti el. Mégis a gyermek meg az ifjú is mindig talál kiutat ebből a nyomasztó hangulatból: él benne a hit, hogy van egy „másik világ”, messzi ugyan, de teli derűvel. Egy ideig London északi negyedeit összekötő vicinális vonatjáratok világító ablaksorai képviselik ezt a másik világot, később Cornwall tájai, majd a marlborough-i iskola, az ottani vidék, majd az egyházi épületek architektúrája és a hit jelképezi az örömet jelentő világot. Az önéletrajz hőse így, képzelőtehetségének segítségével sohasem volt tartósan szomorú.

Betjeman, könyvének előszavában, hangsúlyozza, hogy ez esetben „olyan közel jár a prózához, amennyire csak lehet”,

a *Times* beszámolója viszont leszögezi, hogy a rímtelen jambusok (blankvers) — a *Summoned by Bells* kifejezési formája — eszményi megoldást jelentenek, megkönnyítik az áttérést az elbeszélő hangból a leíró stílusba. A blankverset csak a könyv vidám részénél ékítik rímek, ott, ahol Betjeman a gyermekkor kedves légkörét írja le, vagy pedig amikor — például — Edward Jamesre emlékezik vissza.

Ez a versforma meg maga a könyv is bizonyára alkalmat ad majd Betjeman bírálóinak, hogy — mint eddig is már — megróják a hanyag formáért, holott pongyolasága csak látszólagos, azt a célt szolgálja, hogy elrejtse szemérmességét. Betjeman mélyérzésű költő, a látszat ellenére sem leplezi könnyen meghitt érzéseit.

BÁJOS, VÁLTOZATOS ÖNVALLOMÁS

Marcel Aymé, a modern francia irodalom egyik legvonzóbb mesélője is önéletrajzot ír. Első folytatását az *Arts* közölte, s már első oldalai szokatlan bájjal teli, változatos önvallomást ígérnek.

Íme, hogyan írja le és értékeli ki Aymé édesapjának egy cselekedetét, amelynek sorsdöntő hatása volt egész életére:

„Édesanyámra, Emma Monamyra nem emlékszem, hiszen két évvel születésem után meghalt. Apámra is alig emlékszem. Miután özvegyen maradt, nagyobb gyermekeit intézetbe küldte, a kisebbeket pedig elhunyt felesége rokonságára bízta, így hát gyorsan elszakadt tőlük. El tudom képzelni, hogy betelt a családi étellel, hiszen kilenc testvére, később pedig hat gyermeke volt, és a magány meg a csendes örömök föltárlása lelkes örömmel töltötte el.”

Nagyapjáról így ír:

„Nagyapám, Auguste Monamy, közel járt már a hetvenedik esztendőhöz, és meglehetősen gondtalanul nézte, hogyan megy tönkre. Őt leányát férjhez adta, kisebbik fiát a falu másik végén álló malom molnára fogadta be tanulónak, idősebb fia meg a Saint-Cyr-i akadémián tanult, és tengerészgyalogsági hadnagyként esett el Indokínában. Az én időmben — munkája mellett — politizálgatott, de csak helyi viszonylatban, és életének nagy pillanata akkor következett be, amikor találkozott Jules Grévyvel, aki a hét kilométernyire lévő szomszédos faluból származott. Sokszor beszélt Grévyről, de mindig a legnagyobb kegyelettel és tisztelettel, soha egy szót sem ejtett a kiténtetések körül kerekedett botrányról.”

Arról is beszámol, hogyan, miért került összeütközésbe első ízben környezetével:

„Nagyanyám antiklerikális és radikális lett férje iránti hűségéből, szíve mélyén azonban vallásos maradt... Így hát időnként templomba, misére küldött, főleg a nagyobb ünnepeken. Amikor első ízben mentem templomba, négyéves voltam, és mivel a templom messze volt a falútól, nem késtem el ugyan, de a hívők már együtt voltak. Nem ismerve a helyi szokásokat, a főkapun át mentem be, ahelyett, hogy az oldalajtót használtam volna, és családom rengeteg ellensége láttán riadtan indultam a padosorok között a gyerekek padjáiig. A templomból

kijövet, a temető előtt körém gyülekeztek a felnőttek is meg a gyerekek is, s hahotázva, üvöltözve kiáltozták: „A főbejáraton ment be! Láttátok, hogy elszégyellte magát?” Fáradhatatlanok voltak, s én arra a következtetésre jutottam, hogy rosszul kezdtem a dolgot a vallással.”

NAGYOK IRODALMI FOLYÓIRATA

Kevés olyan folyóirat van, amely megjelenésének rövid ideje alatt olyan jelentős helyet foglalt el az irodalomban, mint a *Transatlantic Review*, amelynek történelméről most számol be a *The London Magazine*. A *Transatlantic Review* mindössze egy évig jelent meg, de egy egész sereg később neves író, egy egész új irodalmat gyűjtött maga köré.

A lap alapítója és szerkesztője Ford Madox Ford volt, aki már korábban is adott ki lapot, 1908-tól 1910-ig szerkesztette a híres *The English Review* című folyóiratot, amelyben rendszeresen jelentek meg Henry James, Arnold Bennett, Joseph Conrad és H. G. Wells írásai, és itt adták közre első művüket D. H. Lawrence meg Norman Douglas. Amikor Párizsba érkezett — 1923-ban —, Ford Madox Ford 50 éves volt, és az volt a föltett szándéka, hogy a fény városában kipiheni a regényírás fáradalmait. Ezra Pound azonban rátalált, és följánlotta indítsanak folyóiratot. Meglehetősen sok nehézség után találtak mecénásokat, és a lap 1923-ban meg is indult. Ford elképzelése az volt, hogy az új lapot — akárcsak annak idején a *The English Review*-t — kizárólag az imaginárius irodalomnak szenteli, mert semmire sem becsülte azt az irodalmat, amit „ünnepélyesen sötét zsurnalisztikának” nevezett.

Ford szerencséjére a lap megalapításának idején a világ minden részéről egy csomó fiatal tehetséges ember jött össze Párizsban. Az érdem azonban őt illeti, mert a lap minden számában hangsúlyozta, hogy azoknak az együttműködésére számít, akiket „a többi irodalmi folyóirat visszautasít”, éppen az ilyen fiatal emberek után kutatott.

Az ő tekintélyének és meg nem alkuvásának meg a *Transatlantic* körül kialakított légkörnek köszönhető, hogy ez a legérdekesebb irodalmi termelés kizárólag az új lap felé áradt. Ford legszorgosabb munkatársai Ezra Pound és az akkor fiatal Hemingway voltak. Hemingway nemcsak szerkesztette a lapot Ford szabadsága idején, hanem igen gyakran telepedett le egy-egy kávéház elé, és egy halomnyi kézirat közül válogatta ki a legértékesebbeket. Ő szerezte meg a lap számára Gertrude Stein *The Making of Americans* (Az amerikaiak megteremtése) című írását. Az író, a modern irodalom kialakulásának egyik mozgató rugója, később James Joyce-szal együtt, aki ebben az időben írta meg a *Finnegan's Wake* első részletét, a *Transatlantic* legbensőbb munkatársai közé tartozott. John Dos Passos, Paul Valéry, Havelock Ellys voltak még a folyóirat munkatársai.

Amikor a lap — a szerkesztő rossz pénzügyi politikája miatt — megbukott, feladatának már eleget tett: összegyűjtötte, összefogta és kifejezésre juttatta mindazokat a hangokat, amelyek a következő évtizedekben uralkodókká váltak Nyugat irodalmában.

MEGFELEZETT IRODALMI DÍJ

Legutóbb — a nagy francia irodalmi díjakról beszámolva — lényegében botrányokról adtunk hírt: arról, hogy a Goncourt-díjat egy hajdani fasisztának adták, a Fémína díját egy meggyőződéses antiszemita kapta, a Renaudot-díj pedig egy közepes írónak jutott. Akkor még csak az Interallié-díj sorsa volt ismeretlen, odaitéléséről elkésve kaptunk jelentést. Körülötte nem keletkezett botrány, mégis szokatlan körülmények között osztották ki, helyesebben: megfelezték Jean Portelle és Henri Müller között. Mindkét díjazott író párizsi újságíró, csupán koruk és munkakörük különbözteti meg őket egymástól.

Portelle egészen fiatal ember — 1935-ben született —, élete azonban teli van eseményekkel: tizenöt éves korában a *L'Equipe* sportrovatán dolgozott, egy évvel később sanzont komponált, tizennyolc éves korában kulcsregényt írt a profi bokszolókról, négy évvel később *Le fou perché* címmel „igazi” regényt írt, 1958-ban *Le monde dins ma poche en 98 jour* című útleírását adta ki, végül a *Janitzia* következett, amely megkapta az Interallié díját.

A könyv — írja a *Les Lettres Francaises* — a *Tristan és Izolda* hangnemében megírt, kedves szerelmi történet. A cselekmény Mexikóban játszódik le. Ez a különös ország valószínűleg megbabonázta az író, pedig csak másfél hónapig élt ott. A regény címe a hősnő neve, az utolsó nő, aki „szerelemmel szeretett”.

A díj második nyertese, Henri Müller — ne tévesszük össze az amerikai Henry Millerrel! — már hatvanadik évét tapossa, s eddig csupán mint szerkesztőt és két anekdota-gyűjtemény szerzőjét ismerték. Első nagyobb alkotása a *Clem* című regény, amely elnyerte a díj felét. Ez is szerelmi történet, azonban kevésbé derűlátó, mint a *Janitzia*. Müller regényének hősnője: Clementine — a regény címe nevének rövidítése — könnyelmű pillangótermészet, s férje, Armand, képtelen kielégíteni nagyvilági igényeit. Az asszony sorozatos szemrehányásai után Armand sikkaszt. Leleplezik. Clem öngyilkosságot követ el.

A *Les Lettres Francaises* bírálói nem sok dicséret szót találnak a két megjutalmazott mű értékelésére. A *Janitzia* — szerintük — nem más, mint egy XVIII. századbeli filozófiai mese, egy szerelmi költemény, egy kalandregény és egy regényes néprajz keveréke. *Clem* még súlyosabb bírálatot kapott: kétségbe vonják hitelességét, és ingatagnak tartják megokolását.

SZÓFECSÉRLÉS?

Martin Walser német író 1957-ben — harminc éves korában — *Ehen in Philippsburg* (Philippsburgi házasságok) című regényével elnyerte a Hermann Hesse-díjat, és regénye — a bíráló bizottság értékelése szerint — „komoly, intő bírálat a modern társadalmunknak”.

Walser új regénye — *Halbzeit* (Féldió) a címe — távol áll minden társadalmi problémától, minden felelősséget vállaló értékeléstől — állapítja meg a *Monat*. Mivel Walser esete egyáltalán nem egyedülálló, sőt igen sok fiatal íróra — Günther

Grassra, Hans Magnus Enzensbergerre, Alfred Anderschra is — jellemző, érdemes a regénnyel foglalkozni.

A *Halbzeit* egy kereskedelmi utazó, Anselm Kristlein mondvacsinált önéletrajza. Kristlein a regény kezdetén — hosszabb kórházi és házi ápolás után — éppen azzal a gondolattal foglalkozik, hogy újra munkához fog. Következik egy napjának leírása — több, mint 300 oldalon. Kézenfekvő a hasonlatosság Leopold Bloom és Kristlein egy napja közt. A különbség — a két írás értékén kívül — még abban rejlik, hogy Anselm Kristleint igazán, szívből érdeklik az üzletek. Ez az érzés gátolja, hogy mással is komolyabban foglalkozzék. Amikor meglátogatja három szeretőjének egyikét, ott találja barátját, és közös terveket kovácsolnak. Fölkeresi nagybátyját, majd édesanyját, és a vacsora meg a feleségével rendezett jelenet után betér második számú barátnőjéhez, egy színésznőhöz. Későn érkezik egy volt katonatársa eljegyzésére s ezután — lelkesülten a menyasszony szépségétől és a megivott szesztől — hazafelé menet betér még az első számú szeretőhöz is. A könyv további részében — csaknem ötszáz oldalon — Kristlein beszámol életének további folyásáról: hogyan boldogul mint egy nagy kereskedelmi konzern eladója, hogyan jár társaságba, hogyan keletkeznek bonyodalmak közte és volt katonatársának jegyese között, hogyan vásárol egy Mercedes gépkocsit, hogy kerül újra a kórházba, ahol gyermekkori szerelmével, Melittával találkozik, s emiatt meséli el élete folyását.

Az első személyben elmondott önéletrajz helyenként harmadik személybe, majd az elbeszélő és második énje közötti párbeszédbe csap át, aztán összeszövődik a volt katonatárs menyasszonyának önvallomásaival, egy hosszú telefonbeszélgetéssel...

Walser mestere a modern regényírás technikájának és nyelvezetének. A sokféle írásmód kombinációjával az életesség illúzióját kelti. Bírálója azonban rosszmájúan megállapítja, hogy a nagyon is beszédes regényből csak egy valami hiányzik: a hallgatás, „a hallgatásnak az a jelenléte, ami azt a benyomást kelti bennünk, hogy szóval nem is lehet kifejezni, de még akkor is érezzük, amikor láthatatlan és egy szó sem esik róla”.

A FRANCIA FIATALOK DICSÉRETE

Michel de Saint-Pierre, *Les Aristocrates* (Arisztokraták) című regényének nemzetközi sikere után — írja a *Nouvelles Littéraires* — *Nouveaux Aristocrates* (Új arisztokraták) címmel új regényt adott ki. Az irodalmi lap munkatársa beszélgetést folytatott az íróval, és az interjúból kitűnik, hogyan dolgozik egy klasszikusan realista, modern francia író, aki nem érez semmi rokonságot az „új regény”-nyel.

Michel de Saint-Pierre elmondotta az újságírónak, hogy új regényét a *Csalók* és *Rokonok* című filmek hatása alatt írta. A film ellenállást váltott ki benne a mai ifjúságról alkotott vélemény szemben.

— Én sokkal jobb véleménnyel vagyok a mai fiatalokról — mondotta Michel de Saint-Pierre a beszélgetés kezdetén. — Hat év alatt több, mint harmincezer ifjú és leány előtt beszéltem, és már így is sok tapasztalatra tettem szert. Nem elégedtem meg

azonban ennyivel, alaposabban is tanulmányoztam az ifjúság problémáit, s arra a meggyőződésre jutottam, hogy véleményem nem alaptalan.

A fiatal író — többek között — körkérdest intézett a műszaki iskolák, liceumok, colléde-ek és főiskolák tanulóihoz. Rengeteg választ kapott, de ezenfelül is még 120 fiút és leányt kérdezett ki.

— Különböző társadalmi rétegekből származó és sokféle meggyőződésű gyerekek voltak — hangsúlyozza de Saint-Pierre. — Szívesen válaszoltak kérdéseimre, csupán ketten tagadták meg a feleletet.

A kérdések — így véli a fiatal író — a mai ifjúság legérzékenyebb problémáira tapintottak rá. Szó esett a szülők és gyerekek, a tanárok és tanulók közötti viszonyról, a fiatalság örömeiről, elégedetlenségeiről, arról, félnek-e az atombombától, s kit választottak mintaképül eszmei síkon.

— Utolsó előtti kérdésem a fiúk között gúnykacajt váltott ki, a lányok azonban őszintén bevallották, hogy félnek — magyarázta Michel de Saint-Pierre. — Az utolsó kérdésre viszont legtöbben Albert Camus, Malraux és Bernanos nevét említették, Sartre-nak és Mauriacnak jóval kevesebb híve van közöttük. A mai ifjúság irodalmi eszményképei közé számít még Henri de Montherlant, méginkább azonban Saint-Exupéry.

Az utóbbi pilóta volt a háborúban, és de Saint-Pierre arra következtet, hogy az ifjúságban igenis megvan a törekvés magasabb eszmék felé.

A véleménykutatás hat hónapig tartott. Ezt követőleg de Saint-Pierre hat hónapon át hetenként kétszer kereste föl hajdani iskoláját, a versailles-i kollégiumot, végigülte az órákat, elbeszélgetett a tanulókkal meg a tanárokkal, következtetéseket vont le és itt formálta meg megírandó regényének alakjait. Csak a hős hiányzott még, aki a regény szerint „sovány, kékszemű, egyidejűleg intelligens és letört fiú” volt.

A hős alakja után kutatva, Michel de Saint-Pierre rábukkant egy ifjúsági lapra, majd ennek 17 éves szerkesztőjére. A szerkesztő még tanuló volt, vallástalan, azonban elegendő mértékben erkölcsös, hogy kijelentse:

— Nem azért vonakodok megtenni valamit, mert rossznak tartom, viszont sok mindent teszek azért, mert tudom, hogy jó.

A diákszerkesztővel létrejött ismeretség és hosszas kutatás alapján jutott a fiatal író arra a megállapításra, hogy a francia fiatalok „élénkebbek, nyíltabbak és intelligensebbek, mint az őket megelőző nemzedék, azonban kevesebb bennük az erő, a szónak őserdei értelmében”.

A HALÁLFÉLELEM TOLSZTOJ ÍRASAIBAN

Tolsztoj halálának 50. évfordulóján nálunk is, külföldön is sokat írtak a nagy író utolsó napjainak drámai eseményeiről. E helyen Daniel Gilles-nek a *Preuves* egyik legutóbbi számában megjelent cikkéből közlünk részleteket, amelyek Tolsztoj magatartását vetítik elénk a lét befejező, nagy jelenetei iránt.

— A látszathoz arra lehetne következtetni — írja Gilles —, hogy Tolsztoj, teli vitalitással és dionüszoszi életkedvvel, sikeres alkotómunkájának hatása alatt sohasem gondolt a halálra. Ezzel szemben tény, hogy élete első tudatos pillanatától az utolsóig gyötörte a halálfélelem. Már ifjú korában átvészelte a nihiliz-

mus legnagyobb válságait, és *Naplójában*, amelyet egész életén át szorgosan, lelkiismeretesen vezetett, a halál állandóan a színen lévő szereplő.

Gilles mindezt Tolsztoj életének külső körülményeivel próbálja megmagyarázni: kétéves korában meghalt az édesanyja; kilencéves volt, amikor apja az utcán holtan esett össze; egy év múltán nagyanyja költözött el az élők világából. Tolsztoj ezután minden szeretetét három fivérére összpontosította, azonban ketten közülük nagyon korán, egymás után haltak meg. Nikola, az idősebbik, akit különösen szeretett, hónapokon át haldoklott, Dél-Franciaországban, ahol beteg tüdejére keresett gyógyulást. Tolsztoj karjaiban halt meg. Ezután bekövetkeztek az éres és a lehigadás évei. Boldog házassága, sok gyermeke, nagy munkája kitöltötték egész életét. Egy éjszaka azonban, egy falusi kocsmában, ahol meghúzódott, váratlanul és döbbenetes erővel tör rá a halálfélelem. Nem a korábbi évek bizonytalan, alaktalan rettegése volt ez, hanem az igazi halálfélelem, aminek jelenlétét úgyszólván érzékeivel érezte a sívár kocsmaszobában, s akinek hangját a maga szívverésében egyre ismétlődően hallgatta:

— Itt vagyok! Itt vagyok!

Tolsztoj a halálfélelemtől úzve, 1876-ban nagy erkölcsi válságon megy keresztül. Három éven át tartott ez a vergődés, amelynek terméke az új Tolsztoj, egy új ember — Tolsztoj, a proféta. Agya azonban, amely kizárólag az érzékelésre teremtdött, alkalmatlan volt a metafizikai elmélkedésre, nem csoda hát, hogy vallásfilozófiai töprengései meddők maradtak. A halál gondolatának maradandó, örökértékű nyomait Tolsztoj elbeszélő műveiben találjuk meg. Pontosan húsz alkalommal írta le a haldoklást, pontosan húsz ízben kísérelte meg, hogy mások agóniájában találja meg a végső, mentő gondolatot. Így készülődve a halálra, amelytől szinte állati félelemmel retteget, írta meg Tolsztoj legjobb prózai műveit.

„KÜLÖNÖS JELENSÉG”

A *Neue Deutsche Literatur* Makszim Gorkijt idézi, s vele együtt mondja, hogy az új szocialista irodalom „különös jelenség”, alkotóit „szeretni és őrizni” kell, s mindezt azért mondja el, hogy megismertessen bennünket az új kelet-német irodalom egyik képviselőjével.

Mivel célunk egyszerűen a tájékoztatás, s nem az állásfoglalás, csak főbb vonalakban ismertetjük a *Neue Deutsche Literaturban* közölt életrajzot, Günther Görlich biográfiáját.

Görlich 1928-ban, Breslauban született. Anyja nem tudta eltartani, így hát nagyapja, egy derék kocsigyártó mester nevelte föl, aki mindig félrevonta a gyereket, ahányszor csak az SA-érségei elvonultak előttük, nehogy hitlerista köszöntésre kelljen emelnie karját. A nagyapa befolyása azonban, úgy látszik, nem volt elég erős, mert a fiú nemsokára magára öltötte a barna inget, és tört akasztott derékszíjára. Amikor a vörös hadsereg 1944-ben körülzárta Breslaut, a Volksturm tagja volt, és így került hadifogságba, Szibériába.

Itt kezdődött meg Görlich politikai átalakulása: 1946-ban csatlakozik a tábor antifasiszta szervezetéhez, sokat olvas, leginkább Bechert és Weinertet, s itt írja meg a tábor faliújsága számára önvallomását. A foglyok átnevelése olyan gyors ütem-

ben folyik, hogy nemsokára már ők maguk őrzik a tábort. Görlich 1949-ben tér vissza Németországba. Sokféle kampányban vesz részt, belép a pártba, titkára lesz az ifjúsági szervezetnek és — egyéb kötelezettségeken kívül — egy újságot tudósít. Életében ezúttal foglalkozik másodszer írással. Ír a hadifoglyok életéről, és a kiadóvállalat lektora annyira ígéretesnek találja a fiatal tudósító írását, hogy bejuttatja egy munkás irodalmi körbe, amelyet közismert írók vezetnek. Itt, kollektív munkával, kölcsönös bírálatok tüzeiben tanulja Görlich az írás mesterségét. 1957-ben jelenteti meg első regényét, a *Der Schwarze Petert* (Fekete Péter). A regény egy nevelőintézet lakóiról szól, akikkel maga is dolgozott. Két év múltával jelenik meg *Die Ehrgeizigen* (Beccsvágyók) című regénye, amely a gazdasági tanulók új nemzedékéről szól.

A *Neue Deutsche Literatur* az életrajz után közli Görlich nemrégén megírt, még kiadatlan regényének első fejezetét, amely ezzel a mondattal kezdődik:

„Esős, hűvös nap volt 1939. március 15-én.”

SZUKSÉGTELEN ÉS ELKÉSETT BOTRÁNY KÉT ANGOL ÍRÓ KORÜL

Az idei angol irodalmi idény jó alkalmat nyújt arra, hogy elgondolkozzunk, milyen összefüggés van a művészet és — a botrány között. Az indítók: egy bírósági tárgyalás és két film, mindkettő ugyanarról a témáról. A tárgyalásnak is, a két filmnek is kiváló író a főhőse: David Herbert Lawrence és Oscar Wilde.

A híres londoni törvényszék, az Old Bailey tárgyalótermében a vádlottak padja ezúttal üres volt. Ennek az épületnek a nevével Feilding és Dickens óta gyakran találkozunk regényekben is. Most azonban nem regényalak felett ítékeztek, hanem éppen az irodalom felett, mintha az ódon tárgyalóterem meg akarta volna bosszulni azt, hogy az írók kérdés nélkül oly gyakran tollukra vették. D. H. Lawrence *Lady Chatterley szeretője* című regényét vádolták. Ez a mű olasz nyelven, Firenzében jelent meg első ízben, még 1928-ban. Sok nyelvre fordították le, sokat írtak és vitáztak róla, s leginkább igazi irodalmi értéknek minősítették, a szerző hazájában azonban sosem kerülhetett a könyvesboltok kiskakójába, mert angolhonban erkölcsstelennek minősítették. Most a londoni bíróságnak kellett eldöntenie, hogy valóban az-e. Lawrence — 30 esztendővel e tárgyalás előtt halt meg — első ízben a *Szivárvány* című regénye miatt került a vádlottak padjára. Akkor — 1915-ben — a bíróság elítélte, regényét pornográfának bélyegezte és betiltotta. Tizennégy esztendővel később a Scotland Yard lefoglalta Lawrence festményeit egy londoni képcsarnokban azzal a megokolással, hogy erkölcsstelenek. Életművével — a *Lady Chatterley szeretőjé*-vel — Lawrence nem is próbálkozott bejutni szülőhazája irodalmi életébe.

Londoni bíróság előtt játszódtott le Oscar Wilde, a nagy angol költő és drámaíró tragédiája is, csak néhány évtizeddel ezelőtt. „Mikor találkozott először Fred Atkinsszal? Igaz-e, hogy ön, Fred'-nek, ő pedig önt, Oscar'-nak szólította? Volt-e vele Párizsban? Adott-e neki pénzt? Történt-e önök közt bármikor is valami illetlenség?” — záporoztak a kérdések a költő felé, aki addig a londoni közönség kedvence volt. Aztán egyszer a tárgyalástól

elcsigázott Wilde olyasmit mondott, amit a bíróság beismerésnek minősíthetett. Arra a kérdésre ugyanis, hogy megcsókolt-e egy fiatalembert, Wilde fölkiáltott: „Hogy képzelnek ilyesmit! Hisz olyan csúnya!”. Erre Carson bíró diadalmasan lecsapott: „Azért nem csókolta meg, mert csúnya? Miért említette meg rútságát? Miért? Miért?”

Ezek a részletek nem érdemelnék meg, hogy beszéljünk ró-
luk, ha nem volnának összefüggésben azokkal a művekkel, ame-
lyeket az erkölcsstelenséggel vádolt írók alkottak. A *Lady Chatter-
ley szeretője* — miután napjainkban az esküdtszék visszavonta
róla átkát — háromszázezer példányszámban került a könyv-
piacra. Wilde fél évszázaddal ezelőtt még „szégyenletes” és „emlí-
tésre is méltatlan” életrajza arra készítette az angol filmeseket,
hogy egyszerre két filmen is megelevenítsék, színes technikában
és fehér-feketében. Mai szemmel nézve igazán semmi megbotrán-
koztatót nem találunk sem Lawrence, sem Wilde műveiben. A
gazdag Lady Chatterley valóban csalja a háborúban megsebesült
és impotenssé vált férjét, mégpedig egy szegény erdőszel. Wilde
magánélete pedig kétségtelenül nem volt példás. Am még Thomas
Mann is, akinek Lawrence érzékisége nem tetszett, azt mondta
a *Lady Chatterley szeretője* írójáról, hogy dicséret illeti kora
kritikai értékeléséért. Wilde szellemességtől sziporkázó színművei
világszerte szórakoztatják a közönséget, és senki sem pirul lát-
tukon, a *Dorian Gray* című regénye pedig nevelő hatásúnak,
„erkölcsvédő”-nek mondható, noha ma is nagyon érdekes.

Ezért nem egészen világos, hogy a két író kései, de természetes
rehabilitása körül miért kellett akkora zajt csapni Angliában,
főleg akkor, amikor tudjuk, hogy Wilde perbefogása és a róla
szóló két film elkészítése között évtizedek szálltak el. A magyará-
zatot talán abban kell keresnünk, hogy a filmeknek és a ki-
adónak jó reklám kellett.

I. I.

NÉHÁNY ADAT A VILÁG KÖNYVTERMELÉSÉRŐL ÉS KÖNYVFOGYASZTÁSÁRÓL

A világ könyvtermelésének adatai 1960-ban nem sokkal kü-
lönböznek az 1959. éveiktől. A könyvkiadás vezető országai:

1./ Nagy-Britannia	20.609 mű (könyvcím)
2./ Nyugat-Németország	20.000 ”
3./ U. S. A.	14.876 ”
4./ Franciaország	12.444 ”

Ezekben a számokban bennfoglaltatnak a szépirodalmon kí-
vül a tudományos, szak- és tankönyvek és gyakorlati kéziköny-
vek is.

Az Amerikai Egyesült Államokban a könyvek kelendőségéről
végzett anket mutatja, hogy legnagyobb példányszámban az
ismeretterjesztő gyakorlati zsebkönyveket vásárolják. 1959-60.
években naponta átlag 1 millió példányt vettek belőlük. A rekor-
dot egy csecsemő- és gyermekápolási könyv tartja, melyből egy
év leforgása alatt 12 400 000 példány kelt el. Vetélkedik vele
kelendőségben a Webster-szótár, évi 9 820 000 példányszámban.
A legnépszerűbb könyvek címe még: *Hogyan készítsünk vég-
rendeletet?*, *Hogyan segíthetjük elő férjünk karrierjét?*, *Hogyan
táplálkozhatunk jobban és olcsóbban?*, *Hogyan alhatunk pirulák*

nélkül?, *Hogyan segítsünk iskolás gyermekünknek?, Hogyan élhetünk meg semmiből?*

Franciaországban az 1958. évi könyvtermésből átlagosan 2,5 könyv jut egy lakosra, s ebből egy irodalmi mű. Egymillióra tehető a rendszeres olvasók száma, de még mindig mintegy 30 millió francia alattvaló, ha az iskolából kikerült, nem olvas és nem vásárol többé könyvet. A francia könyvek 20%-a kivitelre került, elsősorban Belgiumba, Kanadába és Svájcba.

Roger Vailland *A törvény* c. regénye 1960-an elérte a 300 000-es példányszámot. Horia Vintilának az *Isten született a száműzetésben* c. könyvéből a Goncourt-díj körüli botrány kitérése idején már 125 000 példány elkelt.

A Szovjetunió könyvkiadásának legnagyobb vállalkozása volt 1960-ban Romain Rolland, a nagy francia pacifista íróapostol válogatott műveinek lefordítása a szovjethez tartozó 21 nép nyelvére és kinyomtatása 7 millió példányban, az író halálának tizenötödik évfordulójának emlékére.

Hasonlóképpen Csehov születésének századik évfordulóját összes műveinek új kiadásával — 3 milliós példányszámban — ünnepelték.

G. Cz. A.

JÚDÁS LAZADÁSA ÉS AGÓNIAJA

Az új év elején jelent meg Radomir Konstantinovič negyedik regénye, az *Izlazak* (Kiút) a *Srpska književna zadruga* kiadásában. A könyvről szóló első kritikák sejtetik, hogy nem mindennapi műről van szó.

A *Politika* c. belgrádi lap kultúrmellékletében Petar Džadzić ír Konstantinovič új könyvéről. Konstantinovičnak jutott, mondja Džadzić, regényirodalmunk legmerészebb kísérletezőjének dicsősége, ha ez egyáltalán dicsőség. A regényíró hermetizmusa, véli a bíráló, a beszéd szakadatlan pátozából, a szavak ördögös-ségéből fakad. „Én alig ismerek író — vallja be Džadzić —, aki ilyen fanatikusan fogadja el a szókincset... és a beszéd hatalmába vetett hitet.” Konstantinovič szavai nem magyarázzák a belső mozzanatok, gondolatokat, érzelmi állapotokat, hanem azért vannak itt, hogy legyenek, önmaguknak és önmagukért.

A kritikus megállapítja, hogy ez a regény a legendáris, iszarióti Júdás haláltusáját tartalmazza. Ezen kívül nincs semmi a regényben, még csak a szerzőt mint közvetítőt sem találjuk meg benne. „Ezt a regényt — mondja Petar Džadzić — nem lehet interpretálni, se az ismertetés lencséjén keresztül meglátni, habár, önmagamnak ellentmondva, azt is állíthatnám, hogy a regény tartalmát mint alapot, mint a cselekmény külső megjelenési alakját és mint a hős pszichológiáját, néhány mondattal közölni lehetne; de ezek a mondatok... majdnem teljes hamisítást jelentenek.”

Konstantinovič olyan író, állapítja meg a kritikus, aki műveit tétellel írja. Ő azonban nem egyszerűsíti le a szereplő egyéniségét, hanem egy lény bonyolult igazságából és látszólag ellentmondásos életszemléletéből kellene kibontakozniok az élet erkölcsi és metafizikai kérdéseinek, egy görcsberándult szem recehártyájának tükrében. Júdás agóniájában Džadzić érett erőt, sötét költői szépségeket, sorsszerűséget, univerzális jelentőséget lát. Ez a Júdás nem árulója, hanem áldozata a Messiásnak. Ismeri

a szeretetet, s ennek nevében elfogadja a megvetett szerepét. A kivételes egyén problémája csak egy oldala ennek a keserű, de emberi műnek, amely a szeretetet a gyűlölet elé helyezi. Ebben a regényben Júdás nem az a legendáris, hanem a szerző ember-élményének kifejezése, állapítja meg Džadzić.

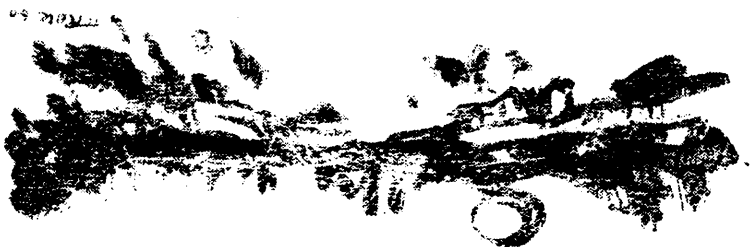
Radomir Konstantinović moralista; a regényben előforduló helyzetekben erkölcsi érzését helyezi akcióba. A regénybeli monológban, melyet a legenda ihletett, „egy emberi helyzet erkölcsi és univerzális jelentéssé magasodott” — mondja a bíráló.

A szerző, állítja Džadzić, elutasítja a tetszetősségnek minden gondolatát, s evvel hosszú évekre tudatosan ítélte népszerűtlenségre könyveit, annál is inkább, mert mi még mindig nem ismerjük el a szó művészetének azt a szabadságot, melyet a festészet már kiharcolt magának a maga területén.

A *Ninben* Muharem Pervić foglalkozik Konstantinović regényével. Érdekes megállapítással kezdi cikkét: Konstantinović többet írt, mint amennyire olvasták, többet emlegették, többször ítélték el vagy dicsérték, mint amennyire megértették vagy kommentálták. Ő azonban hű maradt irodalmi világához, s az utóbbi időben kifejtette irodalmi nézeteinek elméleti alapjait, kötelezettségeit és felelősségét. Pervić cikkének nagyobb részét épp Konstantinović elméleti tételei vizsgálatának szenteli, s ennek fényében magyarázza — Petar Džadzić fent ismertetett véleményétől meglehetősen eltérően — az *Izlazakot*.

Júdás élete nem egyéb, mint a regényíróhoz hasonló művész megpróbáltatása. Ezen az életen keresztül keresi Konstantinović azt a döntő kérdést, mellyel az embernek szembe kell néznie, hogy megtalálja benne annak értelmét, ami vagy ami lenni akar. Minden elmélkedés pedig a halállal kezdődik ebben a regényben. Az élet középpontja, amely felé Júdás és a regényíró törekszik, a halál, illetve az a szándék, hogy a halált megszabadítsák a személytelenségtől, hogy megértsék és elfogadják. Mégis mindaz, amit Júdás felfedezett, állítja Pervić, az életen innen van, vagy, legrosszabb esetben, azon a ponton, ahol az élet és a halál találkozik, és ahol a modern irodalom csodái megjelennek. A történelem és a civilizáció tagadásából így csak maga a tagadás maradt meg. S habár az *Izlazak* felkelt az eddigi műveltség ellen, épp ennek a kultúrának az ölébe hullott vissza. Így aztán az egészből csak egy impozáns metafizikai lázadás lett. Ez a lázadás azonban kissé kiszellőzteti szellemi életünket.

Kritikájának végén Pervić megállapítja, hogy ez a regény ihletett, egzaltált, néha túlságosan fennkölt, biblikus hangú költemény. Több tűz és pátosz van benne, mint amennyire egy ilyen regényben szükség van. Konstantinović képzelete még mindig nem tud megállni a kellő időben, ezért ugyanazokat a képeket mind kifejezettebb és bizarrabb változatokban ismételi. Még mindig túlságosan sok a könyvben a magánügy, a szóáradat, felesleges kiterés. Az *Izlazak* mégis — vonja le a végkövetkeztetést a kritikus — egy nagy elmélyülés, egy érzékeny és élesen látó szellem regénye, amely nagy figyelmet és elismerést érdemel.

Mire e sorok napvilágot látnak, az amerikai elnökválasztások már a múlthoz tartoznak. Mégis, még mindig érdekes lesz az a tény, hogy a szavazatokért vívott küzdelem a választási harc utolsó szakaszában irodalmi téren is folyt. A *Saturday Review* ugyanis közvetlenül a választások előtt levelet intézett mindkét elnökjelölthöz. A levelekben tiz kérdés volt, amelyeknek megválaszolása lehetőséget adott Kennedynak, Nixonnak is, hogy véleményüket nyilvánítsák Amerika kultúrpolitikájáról. Jellemző a választási harc sokoldalúságára és hevességére, hogy mindkét jelölt a lehető leggyorsabban, idejében válaszolt a kérdésekre, úgyhogy a *Saturday Review* október 29-i számában már közölhette is a feleleteket.

A húsz válasz közül csupán Kennedy egyik feleletével kívánunk foglalkozni ezen a helyen, nemcsak azért, mert a fiatal ír győzött a választáson, hanem azért is, mert válaszai — talán azért, mert az eddigi ellenzék hangján szólnak, tehát ígéreteket tartalmaznak — összehasonlíthatatlanul szellemesebbek és határozottabbak, mint Nixon feleletei.

Arra a kérdésre, hogyan támogatja az állam a művészet fejlődését, Kennedy az alábbi választ adta:

„Valóban feladata a kormánynak, hogy az állam nevében támogassa a művészetet. Így volt ez mindig, a hagyomány szerint még a régi görögöknél is, s így lesz ezután is — a Demokrata Párt ígéreteinek értelmében. Egy megalakítandó tanácsadó testület dönt majd arról, hogyan, milyen módon történik majd a művészet ösztönzése és segélyezése. Sokat tehetünk ezen a téren már azzal is, hogy megszüntetjük az írók, festők és egyéb művészek igazságtalan megadóztatását. A művészek éveken át kénytelenek megelégedni alacsony jövedelmekkel, hogy tökéletesíthessék magukat, s azután, amikor már bővebben csurran-csöppen nekik, az adóhivatal egyszerűen kifosztja őket. A problémának azonban nem csupán pénzügyi oldala van. Sok függ attól, milyen álláspontot foglal el az állam a művészek iránt. A kérdést így kellene helyesen megfogalmazni: Mi érdekel jobban bennünket, a könyv olvasása, vagy a könyv megalkotása? *Maverik* vagy *Macbeth*? *Zoro* vagy *Zola*, *Peter* a revolverhős vagy *Peere Gynt*. Ezekben a válságos napokban a bölcsesség többet ér a nyers erőnél... az okos ember értékesebb az erősnél. Ha ez a nép olyan bölcs akar lenni, amilyen erős, kétségtelenül több új eszmére van szüksége, s mind több fiatal ember számára, akik több közkönyvtárban több jó könyvet akarnak olvasni. A könyvtáraknak nyitva kell lenniök mindenki számára, egy kivétellel: a cenzor nem teheti be a lábát! Ismerünk kell a tényeket, tudomásul kell vennünk a bírálatokat. Fogadjuk tehát istenhozottal a vitázó írók vitázó könyveit. Mert a szabadság alapokmánya nemcsak biztonságunkat, hanem szabadságunkat is védi”.